

М. Ю. Білінець,
аспірант кафедри фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ОСВІТНІ КРЕДИТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СВІТОВА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

М. Bilinets,
Postgraduate Department of Finance, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

STUDENT'S LOANS AS A SOURCE OF FUNDING FOR HIGHER EDUCATION: WORLD EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

У статті розглядаються дві системні моделі фінансування вищої освіти та визначаються відмінності у підходах. Розкривається сутність освітнього кредиту як фінансового інструменту, що має соціальний характер. Визначаються основні його властивості, а також традиційні та специфічні принципи освітнього кредитування. Впровадження освітніх кредитів як складової системи фінансування вищої освіти передбачає вивчення переваг та недоліків цього процесу за різними групами суб'єктів. Узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє виділити дві основні моделі освітнього кредитування з фіксованими та пропорційними виплатами. Досліджується правове регламентування пільгового довгострокового кредитування на здобуття освіти та виконання відповідної програми в Україні. На основі проведеного дослідження визначаються основні проблеми освітнього кредитування для позичальників (студентів) та кредиторів (банків і держави).

The article deals with two systemic model of financing higher education and identifies differences in approaches. We reveal the essence of the educational loan as a financial instrument that has a social character. It determines the basic properties of it, and traditional and specific principles of educational loans. Introduction loans as part of educational system of higher education involves studying the advantages and disadvantages of this process for different groups of subjects. Summary of international experience reveals the two main models of educational loans with fixed and proportional benefits. We investigate the legal regulation of concessional long-term loans for education and implementation of relevant programs in Ukraine. Based on the study identifies the key issues of educational loans for borrowers (students) and lenders (banks and state).

*Ключові слова: вища освіта, фінансування вищої освіти, освітні кредити.
Key words: higher education, financing of higher education, funding, student's loans.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток суспільства та побудова сильної економіки є неможливими без високоінтелектуального потенціалу нації. Важлива роль у формуванні якого відводиться вищій освіті. Її розвиток на сучасному етапі характеризується постійним недофінансуванням з боку держави та неефективним використанням цих ресурсів, що поглиблюють кризові процеси у цій галузі та зумовлюють пошук альтернативних джерел

та механізмів фінансування. Одним із яких може бути освітнє кредитування, яке ефективно використовується у понад 60 країнах світу, а в Україні його імплементація стикнулася з певними проблемами та перепонами, що призвело до відсутності, як державного так і банківського освітнього кредитування. Саме тому дослідження теоретичних та практичних аспектів освітнього кредитування залишається актуальним.

Таблиця 1. Переваги та недоліки освітнього кредитування для різних суб'єктів

Переваги освітнього кредитування			
для держави:	для ВНЗ:	для банків:	для студентів:
- диверсифікація фінансування вищої школи; - зменшення навантаження на бюджет країни у випадку банківського кредитування; - збільшення фінансування ВНЗ; - підвищення якості вищої освіти	- додаткове фінансування своєї діяльності; - підвищення рівня та якості освітніх послуг	- отримання прибутку в результаті великої кількості виданих кредитів; - розширення клієнтської бази банку	- можливість здобуття освіти у випадку нестачі власних коштів; - погашення кредиту після здобуття вищої освіти; - формування кредитної історії; - розширення доступу до здобуття освіти
Недоліки освітнього кредитування			
для держави:	для ВНЗ:	для банків:	для студентів:
- безробіття; - високий ризик неповернення кредиту; - високі організаційні витрати, що призведуть до додаткових видатків	- стимулювання працевлаштування студентів під час навчання, що знизить віддачу від вкладень у вищу освіту та збільшить кількість відрахованих студентів	- неготовність банків надавати кредити під майбутні доходи клієнтів; - високий ризик неповернення кредиту	- необхідність працевлаштування під час навчання, що знизить рівень підготовки; - обмеження можливостей кредитування для осіб з низькими доходами

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження освітнього кредитування як альтернативного джерела фінансування вищих навчальних закладів довгий час залишаються актуальними серед широкого кола вчених. Це також зумовлено недостатнім вивченням окремих питань та значних проблем у цьому напрямку. Вагомий внесок у дослідження питань освітнього кредитування був зроблений Андрущак Г.В. [1], Боголіб Т.М., Грیشнова О.А., Куликов П.М. [5], Пчелинцева І. О. та іншими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є характеристика освітнього кредитування як засобу диверсифікації джерел фінансування: визначення сутності, принципів, моделей та властивостей. Дослідження його сучасного стану та тенденцій розвитку в українських реаліях та визначення основних проблем у цій сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Світові тенденції розвитку систем фінансування вищої освіти характеризуються диверсифікацією та децентралізацією фінансового забезпечення і відмінностями у цих підходах. Розглянемо ефективність фінансування двох системних моделей фінансування вищої освіти — американської та європейської. У першому випадку за здобуття освіти платять у першу чергу студенти — самостійно або завдяки допомозі кредитних організацій; а в другому — комерційні спонсори, держава та благодійні організації. Американська система, таким чином, виходить з того, що вища освіта — це товар, що продається та купується за гроші та розкриває широкі можливості перед власником — знайти високооплачуване робоче місце. В європейській системі вища освіта в першу чергу фінансується державою, вона виходить з того, що вища освіта — суспільне благо, яке громадянин має право вимагати у суспільства в порядку боротьби за справедливість. Різні підходи породжують і різні результати: американська система вищої освіти є одним із головних джерел економічної могутності США, європейська система — один із головних факторів загального економічного застою Західної Євро-

пи [4, с. 194]. Таким чином, побудова ефективної системи фінансування вищої освіти полягає у досягненні консенсусу між державним та приватним фінансуванням, та використанням різноманітних джерел та підходів, одним з яких є освітній кредит.

Освітній кредит — не є винятково фінансовим інструментом, оскільки має соціальний характер, тому його варто розглядати з двох позицій:

— по-перше, як різновид споживчого кредиту, що надається з метою здобуття вищої освіти відповідно до обраної сфери;

— по-друге, як інвестиції в людський капітал, що окупаються через заробітну плату, яку отримує позичальник.

Значення освіти для держави важко переоцінити, а забезпечення громадянам можливості отримати якісну вищу освіту — одна з найважливіших соціальних функцій держави. Відповідно до цього можна виділити і основні властивості освітніх кредитів:

1) цільовий характер: освітній кредит — це кредит на оплату освіти у вищому навчальному закладі, грошові кошти перераховуються безпосередньо на рахунок вищого навчального закладу і не видаються позичальнику;

2) відсутність застави: одержувачем освітнього кредиту повинен бути безпосередньо сам студент, а не його батьки. В такому випадку неможливо висувати вимоги щодо забезпеченості такого кредиту, оскільки студенти, як правило, молоді люди без власного доходу та майна;

3) довготерміновість: період повернення кредиту повинен принаймні в 2 рази перевищувати термін навчання, оскільки під час нього студент позбавлений стабільного доходу, що не дає йому можливості погашати кредит. Окрім цього, відмітимо, що період навчання варто розглядати як пільговий, протягом якого відсутні вимоги щодо виплат;

4) низька відсоткова ставка: вона повинна бути настільки низькою, наскільки це можливо в існуючій економічній ситуації, щоб розширити доступ населення до цього джерела покриття витрат на вищу освіту.

Для освітнього кредиту є характерними традиційні принципи кредитування, проте поряд з ними, виділяють

певні специфічні принципи освітніх кредитів, до яких відносять: забезпечення доступності вищої освіти; створення сприятливих економічних умов для отримання освітнього кредиту, адресність та диференційованість бюджетного кредитування, його персоніфікація, гнучкість механізму бюджетного кредитування, особиста відповідальність осіб, що отримали освітній кредит [8, с. 7].

Впровадження освітніх кредитів у економіку держави як складової системи фінансування вищої освіти передбачає ряд переваг та недоліків для суб'єктів цього процесу, що подані нижче.

І все ж таки переваги фінансування вищої освіти за рахунок студентських кредитів розцінюються більшими, ніж їх недоліки та витрати на введення даного інституту. До того ж більшість з них можуть бути мінімізовані у випадку ретельного відпрацювання процесу кредитування з забезпеченням таких параметрів:

- досить значні обсяги позик, що покривають витрати на здобуття освіти;
- раціональна відсоткова ставка;
- справедливий та ефективний механізм повернення кредитів [6, с. 61].

Узагальнення зарубіжного досвіду щодо освітнього кредитування дозволяє виділити дві основні моделі, відмінність між якими полягає у особливостях повернення коштів:

- 1) кредити з фіксованими виплатами (mortgage-type loans — MTL);
- 2) кредити з виплатами, що пропорційно залежать від доходу позичальника (income contingent loans — ICL);

Для більшості країн характерним є механізм освітнього кредитування заснований на першій моделі, яка вважається базовою. Відповідно до якої виплати боргу здійснюються протягом фіксованого проміжку часу (10 — 20 років) у формі анuitету. Однак в окремих програмах відповідні платежі можуть варіюватися. Це визначається [1, с. 223]:

по-перше, часовою схемою погашення боргу, що фіксує час початку та завершення повернення платежів;

по-друге, особливостями виплати процентів. Відсоткові виплати можуть здійснюватися рівномірно, як доповнення до платежів щодо повернення тіла кредиту; разом з останнім платежем по поверненню тіла кредиту або іншого способу. При цьому тіло кредиту повертається рівномірно або зростаючими з відповідним темпом платежами;

по-третє, порядком перегляду відсоткової ставки по діючим програмам кредитування (умови надання кредитів можуть передбачати можливість варіювання відсоткових ставок, тому в договорах зазначаються умови, за яких вартість кредиту може змінюватися, що зазвичай і робиться для зниження кредиторських ризиків);

по-четверте, врахуванням інфляційних очікувань. У цьому випадку мова йде про використання механізмів коригування платежів з врахуванням інфляції, а окрім цього, і методів реалізації таких механізмів — щомісячна, щоквартальна або щорічна

індексація платежів відповідно з різними методами розрахунку інфляції.

Кредитування, що базується на моделі кредитів з виплатами пропорційними доходам позичальників, вважається більш прийнятним у контексті перерозподілу ризиків позичальника через коригування вартості обслуговування кредиту з врахуванням фактично зароблених коштів.

Особливості такої моделі свідчать про схожість освітніх кредитів з фінансовими інструментами. Однак ICL-договори можна розглядати, як право кредитора отримати певну частину майбутніх доходів позичальників, що є результатом їх інвестицій у людський капітал. Проте головним недоліком такої моделі є вищі ризики освітніх кредитів для кредиторів порівняно із першою моделлю, проте її можна вирішити шляхом диверсифікації кредитного портфеля.

Варто також відмітити, що навіть при об'єднанні ризиків завжди існує ймовірність, що частина позичальників не зможе погасити взяті на себе зобов'язання. Це призводить до появи додаткових платежів для вирішення даної проблеми. Перший варіант — банки можуть завищувати відсоткові ставки по кредитах для того, щоб отримуваний ними дохід був достатнім на покриття збитків по неповерненим позикам. Другий варіант — втручання держави, яка покриває втрати по неповерненим кредитам за рахунок бюджетних коштів.

У кінці кінців за будь-яких умов, кредити з погашенням пропорційним доходам позичальника позитивно впливають на ринок кредитів, виправляючи при цьому дисфункції ринку, через перекладання ризиків з позичальників на кредиторів, дозволяючи останнім їх диверсифікувати. Основними характеристиками таких кредитів є: 1) джерела резервних доходів, що компенсують можливі втрати по позикам; 2) ставка податку на людський капітал, що характеризує долю доходів, яку позичальники виплачують кредитору; 3) ставка процента, яка визначає вартість кредиту; 4) довготривалість періоду погашення боргу [1, с. 224].

Право громадян на державне пільгове досгострокове кредитування на здобуття освіти регламентується ст. 11 Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" [2]. В той час як умови та порядок надання освітніх кредитів регулюється постановою КМУ від 16.06.2003 №916 "Про затвердження Порядку надання цільових державних кредитів для здобуття вищої освіти". Відповідно до якої визначаються [7]:

- 1) вимоги до позичальників:
  - громадяни України віком до 28 років;
  - успішне складання іспитів або вже студенти;
- 2) пільги на здобуття вищої освіти за рахунок кредиту мають:
  - діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;
  - інваліди I та II групи;
  - діти з малозабезпечених та багатодітних сімей;
- 3) асигнування, що спрямовуються на надання кредитів, передбачаються у:

Таблиця 2. Основні показники виконання бюджетної програми Міністерства освіти та науки України "Державне пільгове довгострокове кредитування на здобуття освіти" у 2007–2014 роках

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Середньорічна чисельність одержувачів кредитів	2837	1517	1439	1144	181	-	451	-
Середній розмір пільгового кредиту	3200	5369	5455,5	7800	16300	-	3931,7	-
Затверджено	9092,9	8146,2	7850,5	14715	2949,09	5000	5000	0
Виконано	9077,27	8021,7	0	8869,5	0	0	1773,2	0
Відсоток виконання	99,8	98,5	0	60,3	0	0	35,5	0
Обсяг кредиторської заборгованості	-	52629,3	50058,3	55696,5	52503,1	49144,4	47239,9	47240
Обсяг дебіторської заборгованості	-	52504,9	49921,1	55872,4	52137,7	48807,4	46811,2	46811
Обсяг повернутих кредитів	-	4672,1	8499,4	11583,8	15139,4	18849,7	22644,2	22644
Обсяг повернутих відсотків за кредит	-	488,7	1586,8	2328	3120,5	3987,8	4798,8	
Видатки попередніх років	-	47134,3	58457,4	67326,9	67326,9	67326,9	69100,1	69100
Кількість позичальників попередніх років	-	16342	21049	22193	21951	21951	22402	22402

Джерело: [3].

— у Державному бюджеті України — ЦОВВ у сфері освіти для оплати здобуття освіти у всіх вищих навчальних закладах, окрім комунальних;

— у місцевих бюджетах — відповідному департаменту (управлінню) освіти державних адміністрацій для оплати навчання у вищих навчальних закладах державної, комунальної та приватної форми власності;

4) визначення та затвердження розміру кредиту на вищу освіту (здійснюється щороку до 1 квітня):

— Вищим навчальним закладом державної форми власності, виходячи з вартості навчання (за виключенням стипендії), залежно від форми навчання і подається на затвердження ЦОВВ, у підпорядкуванні якого перебуває вищий навчальний заклад;

— ВНЗ комунальної форми власності визначається і затверджується департаментами освіти відповідних обласних та міських адміністрацій;

— ВНЗ приватної форми власності визначається цим же вузом і подається на затвердження МОН;

5) розподіл бюджетного призначення:

— передбаченого ДБУ на відповідний рік, здійснюється МОН, залежно від обсягу державного замовлення, потреби на підготовку гостродефіцитних фахівців та чисельності одержувачів кредиту, між ЦОВВ для передачі підпорядкованим ним ВНЗ; вузами, що знаходяться безпосередньо у віданні МОН; приватним ВНЗ, що пройшли акредитацію;

— встановленого місцевими бюджетами, здійснюється відповідними департаментами (управління) освіти держадміністрацій між державними, комунальними та приватними вишами за направленням;

6) вимоги щодо укладання угоди на отримання освіти за рахунок кредиту. Освітній кредит надається на підставі угоди між одержувачем (позичальником) та керівником ВНЗ. Вона укладається в трьох примірниках: по одному для позичальника, вищого навчального закладу в особі керівника та органу, що виділив асигнування на даний кредит — ЦОВВ у підпорядкуванні яких є дані ВНЗ, департаменти (управління) освіти;

7) умови надання кредиту:

— відсоткова ставка 3 % річних;

— термін — 15 років починаючи з 12 місяця після закінчення навчання;

— обов'язкове щорічне погашення 1/15 частини загальної частини кредиту та відсотків за ним;

8) пільги щодо погашення освітнього кредиту:

— позичальник, що має одну дитину не сплачує відсотки за кредит;

— позичальник, що має 2 дітей, отримує погашення 1/4 кредиту за рахунок бюджетних коштів;

— позичальник, що має 3-ох і більше дітей — 50 % суми кредиту;

— відповідна пільга надається і протягом погашення боргу з дня народження першої, другої та третьої дитини відповідно;

9) випадки за яких кредит не повертається:

— у випадку смерті позичальника;

— встановлення йому інвалідності I групи;

— відпрацювання одержувачем кредиту не менше 5 років за фахом у державному чи комунальному закладі чи установі у сільській місцевості;

10) строк повернення кредиту пролонгується на термін:

— строкової військової служби одержувача;

— перебування у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею 3 річного віку;

— термін академічної відпустки.

Відповідно до вищезгаданої постанови, державне кредитування здобуття вищої освіти в основному здійснюється Міністерством освіти і науки відповідно до програми "Державне пільгове довгострокове кредитування на здобуття освіти". Показники щодо виконання даної програми наведені в таблиці 2. З яких видно, що обсяги фінансування програми є досить незначними, а виконання програми було здійснено у 2007—2008 роках, у 2010 і 2013 роках відбувалося часткове виконання програми, у 2009, 2011—2012 роках програма затверджувалася та не виконувалася, а починаючи з 2014 року в Державному бюджеті України не передбачаються видатки на кредитування здобуття вищої освіти.

В Україні кредитування здобуття вищої освіти банками не набуло поширення. Якщо в 2005—2008 ро-

ках можна було б нарахувати до 10 банків, що надавали кредити під такі цілі, то після світової економічної кризи та поглибленням кризових процесів у банківській сфері їх кількість суттєво скоротилась. І на сьогодні програм кредитування вищої освіти на ринку банківських послуг немає, натомість у вигляді альтернативи пропонуються споживчі кредити зі ставкою 23,5—30 % річних. Відсутність застави, довгостроковий період погашення кредиту та його високий ризик, що з ним пов'язаний роблять їх непривабливими для банку.

У контексті вище сказаного, можна виділити такі проблеми, що виникають у процесі становлення освітнього кредитування:

1) для позичальників:

- відсутність державного фінансування програми здобуття освіти за рахунок кредитів;
- високі відсоткові ставки банківських кредитів;
- труднощі із забезпеченням кредиту заставою;
- відсутність відстрочки або кредитних канікул щодо погашення відсотків по кредиту протягом навчання щодо банківських кредитів;
- кредит спрямований на оплату освітніх послуг ВНЗ та не передбачає витрат на харчування та проживання студента;
- короткостроковий характер банківських кредитів;
- недовіра населення до банківських інституцій;
- неприйнятні умови освітнього кредитування банками;
- низька поінформованість щодо освітнього кредитування;
- невпевненість у завтрашньому дні;

2) для держави:

- відсутність достатнього обсягу фінансування;
- високий рівень інфляції;
- недостатність бюджетних коштів, що призводять до відсутності фінансування програми освітнього кредитування;

3) для банків:

- ймовірність неповернення кредитів;
- відсутність стабільної правової бази;
- високий ризик пов'язаний із банківським кредитуванням здобуття освіти;
- високий рівень інфляції в країні;
- низький платоспроможний попит населення;
- кризовий стан банківської системи та української економіки загалом.

ВИСНОВКИ

Трансформація вищої освіти в Україні є складним процесом, що вимагає мобілізації альтернативних джерел фінансування та деформації сутнісного підходу. Одним із таких джерел може бути освітнє кредитування, впровадження якого почалося ще з 2000 років, проте широкого використання воно так і не набуло. Однак вдосконалення механізму та збільшення фінансового забезпечення державного кредитування, а також створення умов для розвитку банківського кредитування допоможе подолати вище зазначені проблеми у цій сфері, а в результаті сприятиме зменшенню навантаження на державний бюджет та роз-

ширенню доступу до вищої освіти для широких верств населення.

Література:

1. Андрущак Г.В. Теория образовательных кредитов / Г.В. Андрущак // Вопросы образования. — № 1. — 2006 — С. 220—237.
2. Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1613-14>
3. Звіти про виконання паспортів бюджетних програм Міністерством освіти і науки у 2007—2014 роках [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/about/byudzhet/zvit-pro-vikoristannya-pasporta-byudzhetnoyi-programi.html>
4. Кияница К.А. Финансовые инновации в образовании / К.А. Кияница // Экономика образования. — № 4. — 2011. — С. 193—195.
5. Куликов П.М. Эффективное управление финансовыми ресурсами отрасли образования и науки: монография / П.М. Куликов / Донец. нац. ун-т. — Донецк: Юго-Восток, 2009. — С. 79—83.
6. Попова Т.Л. Образовательные кредиты в России: опыт, проблемы, перспективы / Т.Л. Попова // Знание. Понимание. Умение. — № 4. — 2006. — С. 59—64.
7. Постанова КМУ від 16.06.2003 №916 "Про затвердження Порядку надання цільових державних кредитів для здобуття вищої освіти" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF>

References:

1. Andruschak, H.V. (2006), "Theory of educational loans", *Voprosy obrazovaniya*, vol. 1, pp. 220 — 237.
  2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On promoting social advancement and development of young people in Ukraine"* available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1613-14> (Accessed 15 May 2016).
  3. Ministry of Education of Ukraine (2015), "Reports on the implementation of budget programs by the Ministry of Education in 2007 — 2014 years", available at: <http://mon.gov.ua/about/byudzhet/zvit-pro-vikoristannya-pasporta-byudzhetnoyi-programi.html>. (Accessed 21 May 2016).
  4. Kyianytsa, K.A. (2011), "Financial innovation in education", *Ekonomyka obrazovaniya*, vol. 4, pp. 193—195.
  5. Kulykov, P.M. (2009), *Effektivnoye upravlenye finansovymy resursamy otrasly obrazovaniya y nauky* [Effektivnoye upravlenye finansovymy resursamy otrasly obrazovaniya y nauky], Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.
  6. Popova, T.L. (2006), "Student loans in Russia: experience, problems and prospects", *Znanye. Ponymanye. Umenye*, vol. 4, pp. 59—64.
  7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine " On approval of the target state credits for higher education """, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF> (Accessed 10 May 2016).
- Стаття надійшла до редакції 01.08.2016 р.*